

ՀԱՅՈՅ ԵԿԵՂԵՑՈՒ ՄԻԱՍՆԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ԽՆԴԻՐԸ

Կաթողիկոսական Պատւիրակ Գարեգին Արքեպ. Յովսէփեանի երկամեայ դործընէութիւնը արտասահմանում վարանողներին էլ համողեց, թէ, այսօրւայ պայմաններում, էջմիածինը, նոյնիսկ իր լաւագոյն ներկայացուցիչները միջոցով, անկարող է վարել խորհ. Միութեան սահմաններից դուրս ապրող հայութեան եկեղեցական — վարչական դործերը: (Փաստը ցոյց է տալիս, որ խորհ. Միութեան սահմաններում էլ հնարաւորութիւն չունի): Էջմիածինը բացարձակապէս կտրւած է արտասահմանից եւ իր խիստ սահմանափակ իրաւունքներով ու մարդկային ուժերով անկարող է ոչ հետեւել ու սոյոյզ դադարաւար կազմել դրսի թեմերի վիճակի մասին, ոչ էլ արդար ու նպատակայարմար ընթացք տալ կեանքում օրը օրին ծագող խնդիրներին: Էլ չենք խօսում այն մասին, որ, իբրեւ խորհրդային իշխանութեան ենթակայ ու նրա քաղաքական նկատումներին ծառայող մի հաստատութիւն, էջմիածինը իրաւասու չէ ազատ շարժւելու եւ պարտաւոր է ղեկավարւել խորհրդային իշխանութեան ներշնչումներով եւ նոյն իսկ անմիջական հրահանգներով: Էջմիածնի դրութիւնը ծանրանում է եւ այն պատճառով, որ, ինչպէս յայտնի է, եկեղեցին խորհրդային սահմաններում իրաւական անձնաւորութիւն չէ, հետեւաբար, եւ Հայոց եկեղեցին էլ չի վայելում միասնականութեան իրաւունք: Խորհրդային օրէնքը ճանաչում է միայն համայնքներ եւ մերժում է համայնքների միութեան, այսինքն՝ թեմերի եւ եկեղեցական միասնական կազմակերպութեան գոյութիւնը: Եւս առաւել մերժում է Հայաստանի եւ արտասահմանի եկեղեցական կազմակերպութիւնների միութեան իրաւունքը: Էջմիածինը իրաւական ոչ մի կապ չունի եւ չի կարող ունենալ արտասահմանի հայութեան հետ: Ինչքան որ հանդուրժում է՝ կապը լոկ բարոյական է եւ կարող է գոյութիւն ունենալ այն չափով, քան այդ օգտակար կը նկատւի խորհրդային իշխա-

նութեան համար: Իր դարաւոր գոյութեան ընթացքում Հայոց եկեղեցին երբեք այսպիսի իրաւունքներից մերկացած, վարչականօրէն քայքայւած ու պառակտւած էջմիածնի ընդհանրական Կաթողիկոսութիւնը ո՛չ մի ժամանակ այսպիսի իրաւագութիւն եւ անճար վիճակում չեն գտնուել:

Հայաստանի համար այս դրութիւնը այնքան էլ մտահոգիչ չէ. այնտեղ եկեղեցին ազգային — մշակութային իրաւունքներ ու պատահանութիւններ չունի եւ ծառայում է միայն հաւատացեալների կրօնական կարիքներին. թո՛ղ հաւատացեալներն էլ մտածեն նրա պահպանութեան մասին: Արտասահմանում կացութիւնը բոլորովին այլ է. այստեղ եկեղեցին սոսկ կրօնական հաստատութիւն չէ, այլ՝ առաւելապէս ազգային գործօն, հայապահպանութեան կարեւորագոյն ազդակներից մէկը: Շատ տեղեր եկեղեցին նաեւ ազգային — վարչական հիմնարկութիւն է, եւ իրաւական ու տնտեսական աղբիւր ազգային հաւաքական կեանքի եւ կրթական գործի գոյութեան ու զարգացման: Եւ հասկանալի է, որ նրա ճակատագրով հետաքրքրւած են ոչ միայն հաւատացեալները, այլ եւ բոլոր հայերը անխտիր:

Եկեղեցին, իբրեւ հայոց ազգային դարաւոր մշակոյթի արդիւնքներից մէկը, իր ներկայ գործնական արժէքով, չի կարող չզրաւել ու չզբաղեցնել հանրային ուշադրութիւնը, եւ զարմանալի չէ, որեմն, որ մեր մամուլը վերջերս աւելի եւ աւելի ուշադրութիւն է դարձնում Հայոց եկեղեցու վիճակին եւ բարեկարգութեան զանազան առաջարկութիւններ անում: Այս տեսակէտից նշանակալից են մասնաւորապէս Բոստոնի «Հայրենիք»-ի, Գահիրէի «Արեւ»-ի եւ «Յուսարեք»-ի եւ Երուսաղէմի «Սիոն»-ի մէջ վերջերս լոյս տեսած գրութիւնները:

Քննութեան առարկան, բնականաբար, ոչ թէ հաւատի ու դաւանանքի, այլ եկեղեցու ազգային — մշակութային — վարչական գործերին վերաբերող խնդիրներ են՝ ինչպէ՞ս անել, որ թէ՛ եկեղեցու միասնականութիւնը չխախտւի, թէ՛ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսութեան ընդհանրական իրաւասութիւնը մնայ անվթար եւ թէ արտասահմանի հայութեան ազգային — վարչական գործերի բնականոն զարգացումը ապահովւի ու վերջ տրւի ներկայ անխլիտանութեան եւ անսանձ քմահաճոյքներին:

Հարցադրութեան եւ լուծման ձեւի տեսակէտից հետաքրքրական է Ընծայեցու վարը գրւած յօդւածը, որին մենք տեղ ենք տալիս սիրով: Ընծայեցի ստորագրութեան տակ գրողը Հայոց եկեղեցու անցեալին, ներկայ վիճակին եւ իրաւունքին շատ մօտէն ծանօթ մի անձ-

նաւորութիւն է, առաջնակարգ հեղինակութիւն, որի կարծիքը, անշուշտ, անարձագանգ չի մնայ հարցով հետաքրքրողներին. կողմից: Յօդածում արծարծւած մտքերի եւ ներկայացւած առաջարկներին պատասխանատուութիւնը, բնականաբար, ընկնում է միայն հեղինակի վրա:

ԽՄԲ.

ԻՆՏՊԵՍ ԿԱՐԵԼԻ Է ՊԱՀԵԼ ՀԱՅ ԵԿԵՂԵՑՈՒ ՄԻԱՍՆԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

Հայ Եկեղեցու միասնականութեան հիմնական պայմանը այն կայան է, որով եկեղեցական իւրաքանչիւր համայնք կամ համայնքների հաւաքականութիւն հաղորդակցում է Եկեղեցու Հոգեւոր Կենտրոնի հետ: Ըստ այսմ՝ Եկեղեցին ներկայացնում է մի համակենտրոնացած կազմակերպութիւն՝ բնորոշւած բարոյական նկարագրով:

Որպէսզի, սակայն, այս կազմակերպութիւնն օժտւած լինի կենդանի եւ յաւիտ գործօն գորութեամբ՝ պայման յարաճուն զարգացման եւ յառաջդիմութեան, անհրաժեշտ է, որ նրա վարչական գործառնութիւնը հիմնւած լինի մի ապակենտրոնացեալ դրութեան վրա: Այս դրութիւնը կը դառնայ աւելի հրամայական, երբ համայնքական եկեղեցիները կը գտնւեն միմեանցից տարբեր պայմաններով կառավարող քաղաքական եւ ընկերային շրջանակներու եւ երբ, մասնաւոր, Մայր – Կենտրոնը զրկւած է առաջնորդողի դեր կատարելու քաղաքական ազատութիւնից, եւ զերծ չէ Եկեղեցու ոգու հետ անհաշտ մնչիչ եւ պարտադրիչ օտար ազդեցութիւնից:

Հայաստանեայց Եկեղեցու միասնականութիւնը, գոնէ ութհարիւր վաթսուհակաւ թեականից մինչեւ համաշխարհային պատերազմի նախօրեակը, պահպանւել է իջմիածնի Մայր – Աթոռի բարոյական հեղինակութեան տարածմամբ՝ Ամենայն Հայոց հոգեւոր կեսնքի հետ կապ ունեցող, կամ քրիստոնէական հաւատի հիմնական սկզբունքներից բխած գործառնութիւնների վրա՝ թոյլ տալով, որ եկեղեցական զանազան շրջանակների — Կաթողիկոսութիւնների եւ Պատրիարքութիւնների — վարչական գործերը տնօրինւեն մի տեսակ ապակենտրոնացեալ դրութեամբ, իւրաքանչիւր շրջանակ ունենալով որպէս ուղեցոյց կամ վարժապետ իր ուրոյն Սահմանադրութիւնը կամ ներքին Կանոնադիրը:

Այսպէս, Մայր Աթոռը, նախապատերազմեան շրջանում, իր

Պալատէնիայով, վերին հսկիչն եւ ուղղիչն է եղել ռուսահայ եկեղեցական կաղմակերպութիւնների՝ թէ՛ հոգեւոր եւ թէ՛ վարչական գործերին:

Կիլիկիոյ Հայրապետական Աթոռը Սիսում, յորմէհետէ ստացել է աղգային ներազործում եւ օրինականացում, որպէս առանձին կաթողիկոսութիւն եւ նոյն իսկ որպէս հոգեւոր ուրոյն ու անկախ կենտրոն՝ մի որոշ շրջանակում, կառավարել է վարչական ապակենտրոնացեալ կաղմակերպութեամբ, եւ այդպէս էլ շարունակում է կառավարել մինչեւ այժմ:

Այսպէս է եղել որոշ չափով եւ Երուսաղէմի Պատրիարքութիւնը, նախապատերազմեան շրջանում, բոլորովին զերծ չլինելով, սակայն, Պոլսոյ Պատրիարքութեան հակակշիռ մասնաւորաբար իր տնտեսական եւ մատակարարական գործառնութիւնների մէջ: Իսկ ներկայումս նա վարչապէս բոլորովին անկախ է եկեղեցական որ եւ իցէ վերին հեղինակութիւնից: Ուրեմն սա էլ կառավարում է ապակենտրոնացման սկզբունքով՝ պահելով իր բարոյական կապը Մայր Աթոռի հետ՝ զուտ հաւատքի եւ դաւանանքի վերաբերեալ խնդիրներում:

Տարբեր չէր նաեւ Կ. Պոլսոյ Պատրիարքութիւնը նախապատերազմեան շրջանում՝ բովանդակ թիւրքիայի, Եւրոպայի, Բալկանների, Եգիպտոսի եւ նոյն իսկ երբեմն Ամերիկայի առաջնորդութիւններով եւ հովուութիւններով: Իսկ այժմ, քաղաքական պայմանների շրջումով, նոյն այդ նկարագիրը առ երեւոյթս պահում է միայն թիւրքիոյ սահմաններում:

Համաշխարհային պատերազմից յետոյ, քաղաքական վերիվայրումների եւ ստեղծւած նոր եւ նմանը չունեցող պայմանների որպէս բնական եւ անխուսափելի հետեւանք, Եկեղեցին կորցրեց իր կառավարական բնականոն ուղղութիւնն ու ընթացքը:

Կիլիկիոյ Աթոռը, վտարանդի, ունեցաւ ի վերջոյ իր նոր կենտրոնը Սիւրիական նորաստեղծ Հանրապետութեան սահմաններում եւ Ֆրանսական իշխանապետութեան թեւարկութեան ներքեւ: Սահմաններ, որտեղ համախմբւել էին ոչ միայն Կիլիկիայից, այլ եւ թիւրքիայի Արեւելեան նահանգներից արմատահան եղած եւ հարածական Հայութեան կոտորակւած բեկորները:

Երուսաղէմի Աթոռը կարողացաւ պահել իր հոգեւոր շրջանակը, միայն իր մի շարք տեսչութիւնները կամաւորապէս փոխանցելով Կիլիկիոյ Հայրապետական Իշխանութեան, սոցա փոխարէն ստեղծելով կամ կաղմակերպելով եկեղեցական նոր համայնքներ անդլիական թե-

ւարկութիւնը վայելող արարական հոգերի վրա եւ իր հոգեւոր իրաւասութեան ներքեւ:

Կ. Պալսի Աթոռը կորցրեց արտասահմանեան իշխանութիւնը:

Գաղաքական յեղաշրջութիւնների հետեւանքով սոյն Պատրիարքութեան ենթակայ բոլոր արտասահմանեան թեմերն ու հովուութիւնները իրանց հոգեւոր — վարչական գործառնութիւնների ղեկավար կենտրոն ճանաչեցին Էջմիածնի Մայր Աթոռը, որից ստանում են ցարդ իրանց կառավարական ուղղութիւնը:

Աւելորդ է ասել թէ այսպիսի մի կենտրոնացում թէ՛ ժամանակավրէպ է եւ թէ՛ աղբիւր բազմապիսի չարիքների:

Բացատրենք:

Մի կենտրոնացեալ վարչաձեւ, յետպատերազմեան սկզբնական շրջանում, գուցէ՛ արամարանական կերպն էր եւ նպատակայարմար՝ Էջմիածինը լինելով ազատ պայմանների ներքեւ շնչող եւ գործող ամենից ուժեղ եւ հեղինակաւոր հիմնարկութիւնը, երբ իր կապը՝ բոլոր եկեղեցական համայնքների հետ բնականոն եւ ամուր էր:

Դրանից յետոյ եւ այժմ, սակայն, իրերն եւ պայմանները փոխւել են անհունապէս: Էջմիածնի Մայր Աթոռը գտնուում է Խորհրդ. Միութեան սահմաններում եւ Խորհրդային Կառավարութեան բացարձակ ազդեցութեան ներքեւ:

Խորհրդային իշխանութիւնը ոչ միայն չի ճանաչում կրօնն ու կրօնական իշխանութիւնը, այլ եւ յարձակալական դիրքով հակակրօնական եւ անասուածական է իր ընկերային ըմբռնումների եւ սկզբունքների խտուրէն նիւթապաշտ բնոյթի բերումով: Նա թոյլ չի տալ, որ եկեղեցին ապրէ եւ գործէ համաձայն իր կոչումին՝ ներկելով ժողովուրդների կրօնական — բարոյական դաստիարակութեան գործին եւ մշակելով հոգեւոր բարձրագոյն կեանք նոցա մէջ:

Այսպիսի աննպաստ պայմանների ներքոյ խարխալող մի եկեղեցի, աւելի ճիշտ՝ մի եկեղեցական կազմակերպութիւն — որպիսին է Էջմիածնի Մայր Աթոռը — բացարձակապէս անբնական է որ կամենայ չարունակել իր առաջնորդողի դերը Սփիւռքի եկեղեցիների վարչական գործերում: Ոչ միայն անբնական է, այլ եւ վտանգաւոր է: Ապացոյցներ չեն պակասում, տարաբախտաբար: Գաղութահայութեան ներկայ պառակտեալ վիճակը արդիւնք է կուսակցական հակամարտութիւններից աւելի՝ Սփիւռքի եկեղեցիների Մայր Աթոռի հետ ունեցած վարչական անբնական յարաբերութիւնների:

Արդարեւ, ԵԿԵՂԵՑՈՒ ՄԻԱՍՆԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ՝ այսպիսի անբնականոն պայմաններին ներքոյ՝ ի զուր է որոնել եւ պահանջել վարչական մի բռնագրօսիկ միութեան մէջ, այն էլ՝ էջմիածնի կաշկանդած եւ անհետախաւ հեղինակութեան ներքեւ: Ձենք ուզում ծանրանալ այն բռնադատեալ կազմակերպութեան վրա, որով էջմիածինը կիրառում է իր վարչական իշխանութիւնը, եւ որին տուն տուող ձեռքի թաքուն նպատակակէտը դժուար չէ ըմբռնել՝ նկատի ունենալով նրա կրօնա-
փանդ ձգտումը:

Տրւած լինելով այս տխուր եւ անուրանալի իրողութիւնը՝ ԵԿԵՂԵՑՈՒ միասնականութիւնը չի խախտուում, ընդհակառակը, աւելի է անխախտ եւ զօրաւոր լինում, եթէ խորհրդային սահմաններից դուրս գտնուող Սիւլուքի բոլոր եկեղեցական համայնքները — Կիլիկիոյ Հայ-
րապետութեան եւ զոյգ Պատրիարքութիւնների նման — պահելով հանդերձ իրանց հոգեւոր — բարոյական կապը Մայր Աթոռի հետ՝ գուտ վարչական գործերը տնօրինեն ՅԱՐԱՅԻՐԱԿԱՆ ԱՅԼ ՀԻՄՈՒՆՔՆԵՐՈՎ:

Ահա այդ հիմունքները՝ ըստ մեր ըմբռնման եւ համոզման:

Անհրաժեշտ է կիրարկել եկեղեցական — վարչական ապակեմտրոնացեալ դրութիւն՝ եկեղեցական — կազմակերպչական շրջանակների հետեւեալ քաժանգումներով:—

Ա.— ՄԱՅՐ ԱԹՈՒ՝ Խորհրդ. Միութեան սահմաններում գտնուող եկեղեցական համայնքներով:

Բ.— ԿԻԼԻԿԻՈՅ ԱԹՈՒ՝ Սիւլուքի հանրապետութեան սահմաններում ապրող եկեղեցական համայնքներով:

Գ.— ԵՐՈՒՍԱԿԵՄԻ ԱԹՈՒ՝ Պաղեստինի, անգլիական իշխանութեանց կամ Անգլիոյ հովանաւորութիւնը վայելող նորակազմ պետութիւնների — Հնդկաստանի, Եգիպտոսի, Կիպրոսի, Անդր — Յորդանանի, Իրաքի, ինչպէս նաեւ Իրանի եւ Եթովպիոյ հայ եկեղեցական համայնքներով:

Դ.— Կ. ՊՈԼՍԻ ԱԹՈՒ՝ Թիւրքիայի եկեղեցական համայնքներով, եթէ կան այդպիսի համայնքներ՝ բացառութեան իրական նշանակութեամբ:

Ե.— ԱՄԵՐԻԿԱՅԻ ԱԹՈՒ՝ Միացեալ Նահանգաց եւ Հարաւային Ամերիկայի եկեղեցական համայնքներով:

Զ.— ԵՒՐՈՊԵԱՆ ԵՒ ԲԱԼԿԱՆԵԱՆ ԱԹՈՒ՝ Եւրոպական եւ Բալկանեան մեծ ու փոքր պետութեանց մէջ գոյութիւն առած եկեղեցական համայնքներով:

Ոչ մէկ տարակոյս, որ Մայր Աթոռը՝ իր Ընդհանրական Հայրապետով — Կաթողիկոսով — կը պահէ իր գերազահութիւնը եւ հեղինակաւոր ձայնը Հաւատքի եւ Դաւանանքի հարցերում:

Կիլիկիոյ Աթոռը՝ իր Տեղական Հայրապետով, ունենալով հանդերձ Ընդհանրական Հայրապետի ներապետական իրաւասութիւնները իր սահմաններում, ենթարկւում է Մայր Աթոռին՝ Հաւատքի եւ Դաւանանքի վերաբերեալ խնդիրներում:

Երուսաղէմի եւ Կ. Պոլսի Աթոռները կը պահեն իրանց իրաւական գոյավիճակը՝ վերեւ նշանակած սահմաններում:

Ամերիկայի եւ Եւրոպ — Բալկանեան Աթոռները կը վերածեն Արքեպիսկոպոսութիւնների, առաջինի աթոռանիստը լինելով Նիւ — Եօք, երկրորդին՝ Փարիզ:

Աւելորդ է ասել՝ թէ Ամերիկայում, Եւրոպայում եւ Բալկաններում կը պահեն լարդէն դոյութիւն ունեցող առաջնորդական թեմերը, եւ կը ստեղծեն նորերը՝ համաձայն աշխարհադրական պահանջների:

Հինգ տարին մի անգամ տեղի կունենայ Եկեղեցական Համագումար, որին կը նախագահէ Ընդհանրական Հայրապետը եւ նրա բացակայութեան՝ փոխանորդաբար Կիլիկիոյ Հայրապետը կամ Երուսաղէմի Պատրիարքը: Ժողովատեղին կը լինի Երուսաղէմի Հայոց Ս. Յակոբեանց վանքը:

Այս Համագումարում նկատի կառնեն Հաւատքի, Դաւանանքի, Եկեղեցական կարգապահութեան եւ բարեկարգութեան վերաբերեալ բոլոր հարցերը: Ժողովին կը մասնակցեն բոլոր առաջնորդները, եպիսկոպոսները, եկեղեցիների քարոզիչները, աւագ — երէցները, եւ թեմական Երեւոյթանական Ժողովների կողմից ընտրւած մէկ — մէկ աշխարհական պատգամաւորներ:

Բաց ի սրանից, իւրաքանչիւր Աթոռ, տարին մի անգամ, կունենայ իր Շրջանակային Համագումարը՝ թեմակալի նախագահութեամբ եւ բոլոր հոգեւորականների եւ մէկ — մէկ աշխարհական ներկայացուցիչների մասնակցութեամբ, նպատակ ունենալով Վիճակին կամ Թեմին ազային — մշակութային, կրօնական — հոգեւոր կեանքի զարգացումը:

Գուցէ առարկւի — եթէ իրերը այսպէս չըլեն՝ Հայաստանի Կաթողիկոսութիւնը կամ Խորհրդային Իշխանութիւնը կարող է ջնջել էջմիածնի Հայրապետութիւնը:

Կրօնը եւ կրօնական հաստատութիւնները քանդելու հետամուտ մի իշխանութիւն՝ առնելով այսպիսի քայլ՝ ճշմարիտ կը լինի այն

վերագրումը, թէ Հայոց Կաթողիկոսի վերջին ընտրութիւնը թոյլատրեցաւ լոկ քաղաքական նկատումներով: Եւ այս պարագայում՝ տարակոյս չկայ թէ փոքրագոյն չարիքը պիտի լինի գոհել էջմիածինը — ոչ քէ նրա գաղափարը կամ խորհուրդը — փրկելու համար Հայոց Եկեղեցին, այդ գաղափարը կամ այդ խորհուրդը, խնայելու համար այս Եկեղեցուն այն լայն պառակտումները, անկարկատելի խրամատները, որ էջմիածնից հասած տեղի եւ անտեղի հրամաններն եւ սպառնալիքները, Եկեղեցու միասնականութիւնը չեւոող բարձունքների հետ անհաշտ, ստեղծել են եւ կը ստեղծեն գաղթահայ Եկեղեցիներէ մէջ՝ պարզելով գայթակղեցուցիչ, ընդվզեցուցիչ եւ կորստարեւ երեւոյթներ:

Ստուգել, եթէ էջմիածին անկարող է Խորհրդ. Միութեան սահմաններում կիրառել իր առաքելական պաշտօնն ու հեղինակութիւնը լիակատար ազատութեամբ եւ տարողութեամբ, զրկած լինելով անհրաժեշտ բոլոր գործօններից — դպրոց, թերթ, հրատարակութիւններ, քարոզչութիւն՝ իր լայն նշանակութեամբ. եւ եթէ միւս կողմից իր անհարկի միջամտութիւնները Սփիւռքի եկեղեցական — վարչական գործերում, ուղղակի թէ անուղղակի ցուցումներով հակակրօն կառավարութեան, անվերջ կռիւ ու բաժանում միայն պիտի բերեն Եկեղեցում էլ՝ անհնար դարձնելով նրա միասնականութեան պահպանումը, եւ առաջնորդելով նրան դէպի կատարեալ եւ անխուսափելի քայքայում, — վարանումը՝ վճռական մի քայլով փրկելու Եկեղեցին իր դոյութեան սպառնացող ստոյգ վտանգից՝ պիտի լինի անարդարանալի եւ դատապարտելի:

Եւ այս փրկութիւնը հնարաւորող միակ միջոցն է Սփիւռքի եկեղեցական համայնքների եկեղեցական — վարչական ԱՊԱԿԵՆՏՐՈՆԱՅՈՒՄԸ, որով կարելի կը լինի պահել նաեւ ՀԱՅ ԵԿԵՂԵՑՈՒ ՄԻԱՍՆԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ՝ բարոյական ամուր հիմերի վրա:

ԸՆԾԱՅԵՑԻ